



سه گروه ضد عقل در جهان اسلام / قرآن تعریف خاص خود را از عقل دارد

استاد گروه فلسفه تبریز گفت: ظاهر بینان و عارفان ذوقی مسلک و کسانی که صادق نیستند سه گروه ضد عقل گرا در جهان اسلام هستند.

فتوحی در گفتگو با مهر :

سه گروه ضد عقل در جهان اسلام / قرآن تعریف خاص خود را از عقل دارد
استاد گروه فلسفه تبریز گفت: ظاهر بینان و عارفان ذوقی مسلک و کسانی که صادق نیستند سه گروه ضد عقل گرا در جهان اسلام هستند. دکتر حسن فتوحی در مورد اینکه چرا با وجود تأکید قرآن بر تعقل و عقلانیت شاهد گرایشات ضد عقلی در جهان اسلام هستیم به خبرنگار مهر گفت: غیر عقلانی بودن یا عقلانی بودن قبل از اسلام هم در دین یهود و مسیحیت مطرح بوده که از چندین نظر قابل بحث است.

وی افزود: یکبار عقلانیت، نسبت عقل با ایمان یا نسبتش با وحی و یا نسبتش با نقل مطرح است. در این خصوص وقتی می‌گوییم در اسلام بر عقل تأکید می‌شود، بر عقل جدا از ایمان یا عقلی که از وحی کمک نمی‌گیرد تأکید نمی‌شود. در واقع نوع خاصی از عقلانیت مد نظر اسلام است زیرا در همان آغاز قرآن آمده ذالک الکتاب لا ریب فیه هدًی للمتقین و بلافاصله می‌آورد متقین کسانی هستند که ایمان به غیب دارند و اینکه نمازخوان هستند.

استاد گروه فلسفه دانشگاه تبریز ادامه داد: اینکه نماز بخوانیم که عقل فلان شود یا از غیب کمک بگیریم تا از قرآن بهره ببریم. بنابراین مشاهده می‌شود عقلی که مورد تأکید اسلام است همان عقلانیتی نیست که عقل هر حکمی داد قرآن آن را تأیید کرده باشد. ایمان و تقوا اینجا دخالت دارند. عقل مورد تأکید قرآن تعریف خاصی دارد زیرا کارها و اعمالی که مسلمانان انجام می‌دهند از دید بسیاری از تحلیلگران خارج از حلقه ایمان حکم عقلی ندارند. بنابراین نوع خاصی از عقل است که در قرآن مورد تأکید قرار گرفته است.

این محقق و پژوهشگر حوزه فلسفه اخلاق تصریح کرد: مشخصاً عقلی که مورد تأکید قرآن است عقل کلی بین نیست یا این عقل حسابگر با دایره محاسبات موفقیت یا ناکامی‌های دنیوی نیست این درک از عقل باعث می‌شود که ما بصیرتمان را نسبت به عقلی که قرآن می‌گوید مقداری عمیق‌تر و نافذترتر ببریم. در تاریخ اسلام اگر بین عقل و ایمان یا عقل و وحی تعارض دیده شده در تعالیم اصیل قرآنی ظاهراً این تعارض را نداریم عقلی که از ایمان کمک گرفته باشد مؤید ایمان است، ایمان هم مقوی و نوردهنده برای آن عقل است. احیاناً در تاریخ تعامل دین با اهل عقل اگر تضادهایی میان دین و عقل بوده که در مسیحیت هم زیاد دیده می‌شود این را در قرآن نداریم بدین معنا که خود قرآن عقل کمک گیرنده از ایمان را مبنا قرار می‌دهد.

فتوحی یادآور شد: حال اگر برگردیم به سؤال شما از جهت اصل نقل، آنهایی که ظاهر کلام الهی یا معصوم را می‌گیرند و تحلیل عقلی نمی‌کنند آنها ظاهرگرایان یا اخباریون هستند گرایش عقلانی رایج در میان مسلمان‌ها قرار می‌گیرند. نوع دیگر تقابل در جهان اسلام شاهد هستیم که بین عقل و ذوق یا عقل و دل است که بیشتر بین آنهایی است که پیرو عقل در جهان اسلام هستند و کسانی که پیرو عارف ذوق و شهودند. اینجا هم ادبیات گسترده‌ای داریم که معمولاً عقل را در برابر دل، ذوق، عشق، کشف و شهود می‌کوبند. در هر دوی اینها یک ویژگی کلی می‌بینیم و آن این است که عقل مشترک میان همه آدمهاست در حالی که ذوق و کشف از یک طرف و احیاناً همان ظاهر سخن را گرفتن از طرف دیگر سلیقه‌های مختلف افراد هستند.

وی افزود: اگر بخواهیم تعامل مبتنی بر تفکر با یکدیگر داشته باشیم چه در درون سلیقه‌های مختلف جهان اسلام و چه در نسبت میان جهان اسلام و پیروان سایر ادیان و حتی کسانی که معتقد به دین نیستند اگر بنا باشد معیاری به عنوان داور مشترک برای همه بپذیریم قطعاً آن داور همان عقل خواهد بود. برای اینکه بتوانیم از سلیقه‌ها عبور کنیم به یک دیالوگ و گفتگوی مفید نیازمندیم که دارای پایه مشترک باشد و با همگان راه خود را باز کنیم. باید از یکطرف قضیه عقل را بپذیریم و از یکطرف هم آنچه باید معیار برای

همه‌مان باشد منطق است. اگر با خودمان و با آنچه که فرمان منطق و عقل است صادقانه مواجه شویم یعنی پیشا عقل و پیشا انتظار ما چیزی را به عنوان خط قرمز یا اصل مسلم نپذیریم ، آنوقت خیلی راحت بسیاری از اختلافات می‌توانند در اثر بسط و با حکم قراردادن عقل از میان برچیده بشود به سوی یک توافقی که حاصلش از سر قبول و از سر تساهل باشد می‌تواند بدان سو نزدیک بشود.

فتحی درباره جریانات ضد عقل گرا در جهان اسلام هم یادآور شد: همانطور که گفتم از یکسو آنهایی که ظاهر را می بینند و از یکطرف هم آنهایی که دل و ذوق را می بینند دو گروه ضد عقل گرا در جهان اسلام هستند و سوم هم کسانی که غرض دارند. بر اساس اغراض خودشان چیزهایی در برابر حکم عقل علم می‌کنند که باصطلاح منطق را گیج می‌کنند که کار خودشان را پیش ببرند.